

DRAMATIC WORKS AND THE SAD CONCEPT OF SPEECH

Yu.Shuxratova

FarSU Faculty of Preschool and Primary Education
Teacher of the department of methods of primary education

Annotation.

The article discusses the concept of sadness of speech, which is relevant for today's linguistics, and its appearance in dramatic speech. The examples are analyzed within the grief type of speech

Keywords.

Linguistic, non-linguistic means, dramatic text, remark

“Tilning estetik vazifasi tinglovchida his-tuyg’ularni qo’zg’atishga xizmat qiladigan vazifasidir”¹. Bu vazifalarni tahlil qilishda badiiy matnlar eng ma’qul manbalar hisoblanadi. Matnning badiiyligini ta’minlovchi vositalarni ikkiga bo’lish mumkin:

1. Lisoniy (lingvistik) vositalar;
2. Nolisoniy (ekstralingvistik) vositalar;

Yuqorida keltirilgan vositalardan nazmiy va nasriy matnlarda ham kuzatish mumkin. Lekin dramatik matnlarda lisoniy va nolisoniy vositalardan juda keng foydalaniladi. Dramatik matnda boshqa matnlardagi kabi muallifning batafsil bayoni va hikoyasi bo’lmaydi, drama kishining faqat harakatini ifodalaydi. V.G.Belinskiy aytganidek, dramatism faqat so’zlashuvdagina emas, balki bir-biri bilan so’zlashayotganlarning jonli harakatidan iboratdir.

Drama badiiy adabiyotning asosiy turlaridan bo’lib, monolog va dialoglardan iborat bo’ladi. Shuning uchun ham u roman, qissa, hikoya va she’riy asarlardan tubdan farq qiladi. Dramatik asarda muallif qahramonlarning turli kayfiyatini, holatini, ayniqsa, ichki hissiyatini ham ularning nutqi va xatti-harakati orqali bayon etiladi. Dramaturg o’z qahramonlar hayoti haqida hikoya qilibgina qolmay, ularning o’zlarini jonli tarzda ifodali nutqini amalga oshirib, ularni harakatga keltiradi. Dramada barcha harakatlar qahramonlarning xususiyatlarini ochishga xizmat qiladi. Dramatik asarlardagi qahramonlarining nutqi nasriy asar qahramonlarining nutqiga nisbatan dinamik hisoblanadi. Dramatik matnlarda nutqning aniqligi, uslubi, temb va ritm, pauzalar katta ahamiyatga ega. Shuning uchun ham bunday asarlar har bir adresatga ta’sir etmasdan qolmaydi. Adresat bunday asarlarni o’qir ekan, undagi qahramonlarning dardini o’zida his qilgan holda hayolida aktyorlardek rol ijro etgandek harakatga keladi. Qahramonlar holatiga kirishda ikki narsaga e’tibor berish muhim hisoblanadi. Birinchisi – ovoz. Ifodali o’qishda ovoz shunday bo’lish kerakki, sokin o’rinlarda muloyim, g’azabli joylarda tarang, shiddatkor, his-hayajonli o’rinlarda ehtirosli, titroq holda o’zgarib turishi lozim. Asar mohiyatiga mos tarzda nutning bunday o’zgarib turilishi natijasida adresatda turli kayfiyatlarni uyg’otadi. Ikkinchisi – yuz ifodasi va harakatlardir. Bunday harakatlar aytilayotgan fikrni yanada to’ldirishga, yuz berayotgan voqealarni ko’z oldimizda yorqin jonlantirishga yordam beradi.

Drama badiiy adabiyotning asosiy turlaridan bo’lib, monolog va dialoglardan iborat bo’ladi. Shuning uchun ham u roman, qissa, hikoya va she’riy asarlardan tubdan farq qiladi. Dramatik asarda muallif qahramonlarning turli kayfiyatini, holatini, ayniqsa, ichki

¹ Yo’ldoshev M. Badiiy matn va ularning lingvopoetik tahlili asoslari. – Toshkent. 2007. – B. -42.

hissiyotini ham ularning nutqi va xatti-harakati orqali bayon etiladi. Dramaturg o'z qahramonlar hayoti haqida hikoya qilibgina qolmay, ularning o'zlarini jonli tarzda ifodali nutqini amalga oshirib, ularni harakatga keltiradi. Dramada barcha harakatlar qahramonlarning xususiyatlarini ochishga xizmat qiladi. Dramatik asarlardagi qahramonlarining nutqi nasriy asar qahramonlarining nutqiga nisbatan dinamik hisoblanadi. Dramatik matnlarda nutqning aniqligi, uslubi, temb va ritm, pauzalar katta ahamiyatga ega. Shuning uchun ham bunday asarlar har bir adresatga ta'sir etmasdan qolmaydi. Adresat bunday asarlarni o'qir ekan, undagi qahramonlarning dardini o'zida his qilgan holda hayolida aktyorlardek rol ijro etgandek harakatga keladi. Qahramonlar holatiga kirishda ikki narsaga e'tibor berish muhim hisoblanadi. Birinchisi – ovoz. Ifodali o'qishda ovoz shunday bo'lish kerakki, sokin o'rinlarda muloyim, g'azabli joylarda tarang, shiddatkor, his-hayajonli o'rinlarda ehtirosli, titroq holda o'zgarib turishi lozim. Asar mohiyatiga mos tarzda nutqning bunday o'zgarib turilishi natijasida adresatda turli kayfiyatlarni uyg'otadi. Ikkinchisi – yuz ifodasi va harakatlardir. Bunday harakatlar aytilayotgan fikrni yanada to'ldirishga, yuz berayotgan voqealarni ko'z oldimizda yorqin jonlantirishga yordam beradi.

Dramatik turda muallif epik turdagi kabi voqea-hodisalarga erkin aralasha olmaydi, ayni shu xususiyatiga ko'ra, dramaning bir butun asar sifatida o'qilishida remarkaning o'zni katta.²

Remarka-fransuzcha izoh, ya'ni muallif izohi degan ma'noni bildiradi. Ma'lumki, remarkada asarda ishtirok etuvchi shaxslarning yoshi, tashqi ko'rinishi, qalb kechinmalari, so'zdagi intonatsiya, shuningdek, voqealar kechadigan shart-sharoit, payt-o'rin kabilar izohlanadi.³

Dramalarda qahramonlarning xarakter sifatida shakllanishida remarkalarning o'zni nihoyatda katta. Biz qahramonni adresant sifatida oladigan bo'lsak, uning ichki kechinmalarini, dard-u hasratini ifodalashda ham remarkalar ahamiyati kattadir.

Nutqiy faoliyatni ifodalovchi remarkalar:

BOYVUCHCHA (*kamoli betoqatlik ilan oh-vovaylo etar*). Dod, voy bolam! Voy boyim! Ikkisidan ham ayrildim, erimni mozorga, bolamni Sibirga yuborarlal!

Harakatni ifodalovchi remarkalar:

BOYVUCHCHA (*to'lg'onib*). Oy, voy-voy bolam! Voy boyim, oh, voy u-u-u!⁴ (49-bet)

Ruhiy holatini ifodalovchi holat remarkalari:

QUMRI (*yig'lamoqdan beri bo'lib*). Bu sho'xliklaringiz o'n olti yildan beri (*qo'lini bo'g'ziga olib borib*) mana bu yerimga kelgan... (4-bet)

QO'CHQOR (*mayus*). Bitta imorat nima bo'пти, o'g'iltay, bu yelkalar nimalarni ko'tarmagan... (5-bet)

OLIMTOY (*butunlay ruhi tushib*). Yo'q, o'sha mashinani mashina shaklida yaratayotganlar to'g'ri qilayotgan ekan. Betashvish, beg'alva... Hech kim yoqasigayam yopishmaydi... (35-bet)

QO'CHQOR (*xo'rsinib*). Qumri ham adashmay topib borardi... Unga nima yo'l ko'rsatar ekan-a? yoki, deylik, har kuni ko'chamizdan qanchadan-qancha traktor o'tadi. Bolalarim bo'lsa mening traktorim ovozi tanib, yugurib chiqishadi... Bo'lmasam unchamuncha usta mexanik ham traktorlarni ovozi ajratolmaydi... (*O'kinch bilan*) E xudo men tushunmaydigan jumboqlaring buncha ko'pa... (37-bet).

QO'CHQOR. Ayol kishining har zamonda yig'lab turgani yaxshi. Yengil tortadi. Erkakning yo'rig'i boshqa – uyat bo'ladi. Mana, men sira yig'lamaganman. (*O'ychan*). Lekin, uyat bo'lmaganida yig'lardim... (37-bet).

² Jalilov B. O'zbek dramaturgiyasi poetikasi masalalari. – Toshkent, 1984

³ Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent, 1983

⁴ M.Behbudiy. Tanlangan asarlar. Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi. 49-bet

QO'CHQOR (*ko'ngli to'lib*). Baribir yig'lamayman!... Yaxshi yashayapmiz, bildingizmi!...

QO'CHQOR (*yig'lagudek bo'lib*). Birov sizga hayotidan noliyaptimi?!

QO'CHQOR (*barilla yig'lab yuboradi, sapchib turib oyog'i ostidagi qutini zarb bilan tepadi*). E, padariga la'nat hammasining!!! (40-bet).

OLIMJON (*uning yelkasiga boshini qo'yib, yig'lagani-cha*). Qo'chqor aka, Alomatdan ajrab qoldik!... (45-bet).

OLIMJON (*yig'lab*). Yetti yillik mehnatim, yetti yillik umrim barbod bo'ldi, havoga uchdi!... Sharof Boshbekov. Temir xotin. (46-bet).

Yuqoridagi matn parchalaridan qahramonning ruhiy holatini ya'ni dardini bayon qilishda remarkalarning ahamiyati katta. Remarkalar orqali qahramonlarning ayta olmagan ichidagi gaplarini bilib, uning dardini his qilishimiz mumkin. Umuman, holat ma'nosini bildiruvchi remarkalar dramaning to'laqonli bir butun asar holida shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matn va ularning lingvopoetik tahlili asoslari. – Toshkent. 2007. – B. -42.
2. Jalilov B. O'zbek dramaturgiyasi poetikasi masalalari. – Toshkent, 1984
3. Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent, 1983
4. M.Behbudiy. Tanlangan asarlar. Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi. 49-bet
5. Sharof Boshbekov. Temir xotin.